

El personatge

Dues vides, un objectiu

Àlvar Martínez Vidal. Institut López Piñero, Universitat de València. Empar Pons Barrachina, Periodista.

Amagada sota el nom de J. B. Flexner (Barcelona, 1904 - Filadèlfia, 2000), es troba una científica catalana amb una trajectòria professional i investigadora del tot excepcional. Igual que el seu cognom de soltera, el rastre de la doctora en farmàcia Josefa Barba Gosé es va perdre al Pertús, al Pirineu, tot just després de travessar la frontera clandestinament l'estiu de 1937, en plena Guerra Civil, i casar-se tot seguit amb el neurofisiòleg nord-americà Louis B. Flexner (1902-1996). Josefa Barba, que havia estat una jove promesa de l'anomenada escola biològica catalana, iniciava així als Estats Units, sota un altre nom, una fecunda vida personal i científica.

Oxford, 1940. En una llarga carta adreçada a l'oncòleg Francesc Duran i Reynals (1899-1958), que treballava aleshores a la Universitat de Yale, el reconegut traumatòleg català Josep Trueta escrivia des del seu exili a Anglaterra: «Sóc un bon amic del doctor Bach de Sabadell que amb freqüència em parla de vostè i també de la Pepeta Barba, actual esposa del doctor Louis B. Flexner, al Johns Hopkins H[ospital] de Baltimore.»

Barcelona, 2006. Amb el títol *L'exili manllevat*, es publica a Barcelona l'autobiografia de Núria Pi-Sunyer, filla de l'enginyer i polític Carles Pi Sunyer (1888-1971) i vídua del diabetòleg Rossend Carrasco i Formiguera (1892-1990). Entre els incomptables metges i biòlegs exiliats que desfilen per les seues pàgines —catalans i no catalans— tan sols fa una al·lusió a la protagonista de la nostra història: «Per fi una dona, la Pepita Barba, va fer un bon treball a Washington». Era la primera vegada que algú, en un exercici de memòria personal, recordava la figura de Josefa Barba i la ubicava en el marc de l'exili mèdic i biològic.

Creuant aquestes dues dades, semblava plausible la hipòtesi següent: potser Pepita i Pepeta foren la mateixa persona i que, casada amb un científic nord-americà, haguera adoptat el cognom del seu marit. El cognom Flexner evoca d'immediat la figura d'Abraham Flexner (1866-1959), l'autor del famós informe sobre la reforma dels estudis mèdics que porta el seu nom, i el de tota una il·lustre nissaga de metges i científics nord-americans d'origen jueu. En aquesta línia, la fotografia de grup de l'Institut de Fisiologia de Barcelona, datada c. 1928, cobrava un nou i ines-

perat significat: una noia que apareix en segona fila de la foto i que responia al nom de Josefa Barba, amb el temps havia esdevingut Josefa B. Flexner, una reconeguda experta en neurofisiologia de la memòria, adscrita a la Universitat de Pennsilvània i amb treballs sobre l'aprenentatge i la retenció a llarg i curt termini publicats, entre d'altres, a la revista *Science*. La lectura de l'obituari de Josefa B. Flexner i de la biografia del seu marit, Louis B. Flexner, nebot d'Abraham, publicada per la National Academy of Sciences dels EUA, semblava confirmar la veracitat i la pertinença d'aquesta hipòtesi de treball.

València, 2014. Una conversa entre nosaltres dos —un historiador de la ciència amb interès per l'exili mèdic català i una redactora d'informatius de ràdio i televisió amb un interès creixent per la ciència— ens animà a prosseguir la indagació biogràfica sobre Pepita Barba. Calia, però, assegurar-se i no precipitar-se. I l'única manera possible de no fer

volar coloms era seguir la pista que hi ha en l'última línia del seu obituari: «She is survived by a nephew, Don Eduardo Barba of Barcelona, Spain». Es tractava d'intentar localitzar aquest nebot seu, que podria ser ja molt gran. Les primeres cerques per Internet van ser infructuoses, ja que el desconeixement del seu segon cognom impedia destriar, és a dir, identificar i localitzar, el veritable nebot de la neurofisiòloga catalana.

Calia buscar des d'un altre angle i potser la resposta estava en la Pepita Barba mateixa. Trobats els seus primers articles en revistes científiques —*Treballs de la Societat de Biologia de Barcelona*, per exemple—, vam saber que el seu segon cognom era Gosé i que Josefa era el nom amb què signava els seus treballs. Teníem així el nom complet i això ens va permetre emprendre novament la recerca. El diari *La Vanguardia*, amb la digitalització de totes les seues edicions, es va revelar com l'eina més útil. Amb les esqueles del diari vam poder reconstruir una bona part del seu arbre genealògic: trobàrem els noms dels pares, dels avis, d'una part dels besavis i també del seu únic germà, Eduard Barba Gosé, enginyer industrial que va ocupar un alt càrrec

.....
↓ **Figura 1.** Components del Laboratori de Fisiologia de la Facultat de Medicina de Barcelona, cap a l'any 1925. Cortesia del Museu d'Història de la Medicina de Catalunya.
.....

↑ Figura 2. Josefa i Louis Flexner passejant per Barcelona (1958). Cortesia dels University of Pennsylvania Archives.

durant el govern de la República i que es va haver d'exiliar al final de la Guerra Civil.

Novament, l'esquela del seu germà ens posà sobre la pista del seu nebot, que finalment vam localitzar en un poble del Maresme. És molt més jove del que havíem pensat. Les dificultats de reagrupament que van tenir els seus pares durant l'exili en foren la causa. Ell mateix és fill de l'exili i el guardià de la memòria familiar. La seua inestimable col·laboració va permetre confirmar la informació que havíem recopilat sobre Josefa Barba Gosé, alhora que va aportar la documentació bàsica sobre la seua identitat i formació.

Aprofitant l'oportunitat que comportava la XIII Trobada de la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica (Sant Feliu de Guíxols, setembre del 2014), que permetia presentar les comunicacions en format audiovisual, vam organitzar i estructurar la

informació obtinguda amb l'objectiu d'elaborar una narrativa no escrita que plantejara un diàleg poc transitat encara entre la memòria i la història, entre el familiar i l'investigador. El resultat, un vídeo de deu minuts titulat *Les dues vides científiques de Josefa Barba*, és una primera aproximació a un personatge molt singular i polièdric, que havia quedat ocult a Catalunya i a la penombra als Estats Units. Una invisibilitat que encara no se sap si fou deliberada o inevitable.

De la primera etapa de la seua vida, la informació obtinguda ens proporciona la imatge d'una jove de família burgesa, llicenciada en la Facultat de Farmàcia de Barcelona l'any 1926 amb un expedient més que brillant: vuit matricules d'honor, quatre excel·lents i un sol notable. Un expedient que cobra més valor encara si es té en compte que Josefa Barba va cursar la carrera de dret de manera simultània i per lliure. L'any 1929 va ampliar els seus estudis a Londres, a la Pharmaceutical Society of Great Britain, i l'any següent va presentar la tesi doctoral a Madrid. Tot seguit, amb una beca de la Fundació Maria Patxot i Rabell, marxà als Estats Units, a la Universitat Johns Hopkins de Baltimore. Queda constància també que Josefa Barba fou una dona del seu temps, independent i amb determinació, com ho demostra el fet que acabada la seua estada a Baltimore l'any 1931, va tornar a Barcelona pel Pacífic, i va fer la volta al món tota sola. D'aquesta etapa inicial daten les seues primeres investigacions publicades a Barcelona, Madrid, Londres i Baltimore.

A l'estiu de 1937, i enmig de les convulsions de la Guerra Civil, Josefa Barba va travessar els Pirineus pel pas fronterer del Pertús. Allí l'esperava amb una ambulància Louis B. Flexner, a qui havia conegut durant la seua estada a la Johns Hopkins. L'endemà mateix es van casar a l'ajuntament d'aquesta localitat francesa i d'aquesta manera es va iniciar la segona etapa de la seua vida professional. Fou la més prolífica i fructífera i va estar estretament vinculada a la del seu marit, que amb el temps va esdevenir un dels investigadors més destacats dins l'àmbit de les neurociències.

Entre d'altres, fou el fundador i director fins a l'any 1967 de l'Institute for Neurological Sciences de la Universitat de Pennsilvània. Això no obstant, dues coses criden l'atenció. La primera, que tots dos van mantenir la seva tasca investigadora de manera inalterable fins a la mort de Louis B. Flexner, l'any 1996. I la segona, que de cap manera no es pot pensar que el treball de Josefa Barba fos el d'ajudant del seu marit al laboratori, sinó que van treballar conjuntament com una veritable parella científica. Prova d'això són la cinquantena d'articles publicats per tots dos al llarg de més de mig segle de treball cooperatiu, i que ella és la primera signant d'aproximadament la meitat.

Josefa Barba Flexner va sobreviure el seu marit quatre anys més, però no va voler tornar a Barcelona. El 25 de juny del 2000 va morir a Filadèlfia a l'edat de 96 anys. Només als Estats Units es va fer un discret ressò del seu traspàs i és ara, a la Universitat de Pennsilvània, des d'on cal resseguir les petjades de la seua trajectòria vital i científica.

Nota: aquesta indagació biogràfica forma part del projecte *Hacia la consolidación de las especialidades médicas en Barcelona (1911-1936): unidad y división en el saber y la práctica de la medicina* (MINECO, HAR2012-34586).

Volem agrair a Josep Maria Camarasa la seua ajuda, tant pel que fa a la notícia de les col·laboracions de Josefa Barba en *Treballs de la Societat de Biologia de Barcelona*, com pel que fa a la localització de la correspondència entre ella i Josep Trueta. •

Per saber-ne més

ROCA, A.; GLICK, T. F. (1986). *Francesc Duran i Reynals (1899-1958)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

PI-SUNYER, N. (2006). *Lexili manllevat*. Barcelona: Proa.

The two scientific lives of Josefa Barba [en línia] <<http://vimeo.com/107123597>>. [Consulta: 4 gener 2015]